

אקלים ושלוש יבשות שונות (אפריקה, אסיה ואירופה), בורא לנו יופי של עושר בוטני. ריכוז המינים המרשים המאכלס את הארץ משמח, אך גם מטיל אחריות רבה על הכתפיים של כולנו, כי חלק לא מבוטל מהצמחים האלה נדירים, ייחודיים ואנדמים לישראל. די להביט בפניהם של תיירים שנחשפים לראשונה למרבדי הפריחה המקומיים, הצובעים את העין (והנפש) בשלל צבעים, כדי להבין עד כמה מדובר בעניין שאינו מובן מאליו.

שבוע שמירת טבע: מודעות וגם טיולים

שבוע שמירת הטבע והמורשת, שהפך במהרה לנכס צאן ברזל בישראל, נועד להגביר את מודעות הציבור לנושאי ערכי הטבע והמורשת באשר הם. הפעם הוא יתקיים בתאריכים 21-29 במרס ויוקדש לצמחים בסכנת הכחדה. אין ספק כי להתגייסות הציבור למען השמירה על הצמחים והפרחים יש חשיבות מכרעת, וההצלחה בשימורם של צמחי הארץ המוגנים אף משמשת מודל לשימור בכל העולם, אך צריך לתחזק את המודעות החשובה הזאת כל העת. בשבוע שמירת הטבע תוכלו ליהנות משפע טיולים וסיורים בשמורות הטבע ובגנים הלאומיים ולהשתתף בפעילויות הסברה וחינוך מרתקות, בהפעלות לכל המשפחה, בסדנאות שונות ועוד. רק תבחרו (ראו פירוט פעילויות בעמוד 49). ואולם, לפני שיוצאים לשטח עם מגדיר צמחים, סקרנות בריאה וחשק להיחשף להרפתקאות בוטניות - כדאי לפתוח את הראש וללמוד כמה דברים שאולי לא ידעתם על צמחים מוגנים, על צמחים בסכנת הכחדה ועל מה שביניהם. אז אם חשבתם שבוטניקה על הנייר זה מעט משמים, תחשבו שוב. אולי תופתעו.

עושים סדר: מוגן? נכחד? יפה או מיוחד?

לא כל הצמחים מוגנים בחוק (רק אם הם בשמורה או בגן לאומי) ולא כולם בסכנת הכחדה. נכון, תמיד טוב להגן על הצמחים באשר הם - ממרטיטי הלב ועד השגרתיים למראה, מהנדירים ועד לאלו הנפוצים תחת כל עץ רענן - אבל בראש ובראשונה יש להגן על הצמחים שמצויים בסכנת הכחדה, אלה

תורמוס ההרים צילום: ד"ר אורי פרגמן־ספיר

פרג בשמורת גבעת גד צילום: יניב לוי

תלתן הארגמן. צילום: דורון ניסים

כלנית מצויה. צילום: דורון ניסים

ולס להגנת הצומח

שבוע שמירת הטבע והמורשת הקרוב מביא אל קדמת הבמה את הרוב הדומם של אוכלוסיית כדור הארץ: הצמחים. כמה דברים שאולי לא ידעתם על צמחים מוגנים ועל צמחים בסכנת הכחדה, וגם הצעות למסלולי פריחה מרהיבים בטבע

כתב: איל שפירא

יש פרטי טריוויה שנחקקים בזיכרון ואינם מרפים, כנראה בזכות אפקט ההפתעה שלהם. רוצים דוגמה? הנה: מתברר שבכל קילומטר רבוע בישראל יש יותר מינים של צמחים מאשר בכל קילומטר רבוע בשטחן של צרפת, אנגליה, איטליה והולנד גם יחד. הסיבה ידועה: המיקום המצוין שלנו, הממוזג שני אזורי

מעתיקים בצלי חצב מגן לאומי ירקון למגדל צדק: צילום: תום עמית

בסכנת הכחדה יוכל למלא את מקומם. גם את הסגולות הרפואיות שיש לצמחים מסוימים צריך להביא בחשבון. מפתיע לגלות כי אנו משתמשים רק באחוז זעום מהצמחים לצורכי תעשיית התרופות, ויש סיכוי שדווקא אחד הצמחים הנדירים או המצויים בסכנה יכול להציל חיים. נורא לדמיין מצב שבו צמח שנכחד על ידי האדם הוא שהיה יכול לרפא אנשים ממחלות קשות. ולא פחות חשוב: לנו, בני האדם, יש מחויבות מוסרית ואחריות גדולה כלפי שאר היצורים המאכלסים את כדור הארץ. אנו משנים ללא הרף את העולם לתועלתנו, אך מה יהיה בגורלם של חיות הבר ומיני הצמחים? לחזות את העתיד אי אפשר, אך מה שבטוח הוא שאם לא נשכיל להגן על הטבע שמקיף אותנו - העתיד ייראה הרבה יותר אפור, תרתי משמע.

הגנה בוטנית: תכנית לאומית או עולם אפור?

כדאי לדעת כי חטיבת המדע של רשות הטבע והגנים מינתה ועדה מקצועית לטיפול בצמחים בסכנת הכחדה. פעילות הוועדה מקיפה נושאים רבים, כגון ניסוח מדיניות שימור של מיני צמחים ושטחים על בסיס נתוני "הספר האדום", הצעת דרכים לניטור צמחים, יצירת ממשקים, שימור והשבות לטבע. כמו כן, הוועדה משמשת כפורום מייעץ לתכנון פעולות מעשיות ותכניות עבודה. יש אף תכנית לאומית לאישוש מיני צמחים בסכנה, הנערכת בבתי גידול רגישים במיוחד - בשמורת בני ציון וחרוצים-צפון, בבקעת בית נטופה ובאזור אפק, נעמן ומלחת עכו. כיצד עושים זאת בפועל? היריעה קצרה מלתאר את מגוון הדרכים והאמצעים, אך אלה כוללים ניטור קפדני המאבחן את המצב בשטח, הגדרת שטחים מוגנים והכרזה עליהם ככאלה, השבת צמחים לטבע או העתקתם לאתרים חדשים ומוגנים יותר ושימור צמחים במה שקרוי "גני מקלט" (המצויים, בין השאר, בגנים הלאומיים כוכב הירדן וחמת טבריה וכן בשמורות טבע כגון עין אפק, אגם החולה, עין גדי ועוד). בימים אלה מקימים גן מקלט חדש בגן לאומי ציפורי והוא מיועד לצמחים נדירים ולצמחים בסכנת הכחדה מבקעת בית נטופה. לצד אלה, נערכות פעולות לשימור צמחים בבנקי גנים, המטפלים בין היתר בצמחים אנדמיים לישראל ובצמחים נדירים מאוד, במטרה לשמר מגוון גנטי רחב ככל האפשר. בימים אלה ממש מעדכנת הרשות את רשימת ערכי הטבע המוגנים, ואחת המטרות היא לכלול בה את כל הצמחים המצויים בסכנת הכחדה ולא היו מוגנים עד עתה. וכעת, כשאנו מצוידים בכל המידע הזה, נשאלת השאלה: באיזה עולם נחיה אם לא נשמור כיום על צמחים בסכנת הכחדה? העולם כולו חווה בעשרות השנים האחרונות משבר בכל הקשור למגוון הביולוגי, משבר המתבטא בנסיקת שיעורי ההכחדה של צמחים ממינים שונים. קשה אמנם לבדוק את השפעתו של צמח נדיר כזה או אחר על המערכת האקולוגית כולה, אך חלק מהצמחים הנפוצים כיום בשפע לא ישרדו את השינויים שצופן העתיד ובלתי אפשרי לחזות מי מהצמחים המצויים

פרג נחות וציפורנית מגוונות. צילום: דורון ניסים

רשות הטבע והגנים אחראית לעדכן את רשימת ערכי הטבע המוגנים מדי כמה שנים, וההגנה הזאת נושאת פרי - כיום כל ילד יודע להדיר את ידי מכלניות או מנרקיסים, אך מדובר בתוצר של פעילות הסברה ארוכת שנים. אם תשאלו קשישים חובבי טיולים, הם יספרו לכם כי לפני 40 שנה ויותר, קטיף של פרחי בר כגון כלניות ונרקיסים נחשב לבילוי משפחתי שגרתי. כך או אחרת, לא כל צמח מוגן הוא גם צמח המצוי בסכנת הכחדה. ואחרי ההקדמה המתודית הארוכה, הנה עוד קצת טריוויה מרתקת: מתוך 2,288 מינים של צמחי הבר המוכרים בארץ, 414 מינים (המהווים 18.1 אחוז מהם) נחשבים לצמחים בסכנת הכחדה, ומתוך אותם 414 מינים, רק 66 מינים מוגנים בחוק. תקראו את זה שוב. המספרים האלה כמעט בלתי נתפסים.

שעלולים להיעלם מנופי הארץ (ולעתים מנופי העולם כולו) אם בית הגידול שלהם ייהרס. הצמחים האלה מכונים "צמחים אדומים", והם מרוכזים בשני ספרים הקרויים "הספר האדום" (2007, 2011). הצמחים האלה אינם חייבים להיות מיוחדים במראם או בעלי חשיבות אקולוגית. הם ייכנסו לרשימה האדומה רק אם סכנה ממשית תרחף מעל לראשם, או מעל לעלי הכותרת שלהם, אם לדייק. לעומתם, צמח נדיר הוא צמח שגדל במספר קטן של מקומות, והוא אינו בהכרח מצוי בסכנת הכחדה. כזאת היא לוענית הסלעים, למשל, הגדלה במצוקים שאליהם קשה להגיע. ובל נשכח את הצמחים המוגנים - אותם מינים שאסור לפגוע בהם בכל מקום שבו הם מצויים.

כיום כל ילד יודע להדיר את ידיו מכלניות או מנרקיסים, אך מדובר בתוצר של פעילות הסברה ארוכת שנים. קשישים חובבי טיולים יספרו לכם כי לפני 40 שנה ויותר, קטיף של פרחי בר נחשב לבילוי משפחתי שגרתי

פריחות צבעוניות והרפתקאות בוטניות

לרגל האביב, שכבר מתדפק על דלת העונות, ריכזנו לכם כמה מסלולי פריחות מומלצים. מומלץ להצטייד במגדיר צמחים ובתיאור מפורט של כל מסלול. אלה שברשותם טלפון חכם יוכלו להיעזר במגדיר הצמחים באתר האינטרנט צמחיית ישראל ברשת של האוניברסיטה העברית www.flora.huji.ac.il

כתב: איל שפירא

איריס הארגמן / שמורת איריס ארגמן ופולג

מקומות שקרויים על שם הפרחים שגדלים בהם תמיד מספקים את הסחורה. בשמורה היפה והאינטימית הזאת משגשים פרחי איריס הארגמן, אך גם חברים נוספים, בהם כלניות וצבעונים. והרקע: גבעות כורכר ודיונות חול רכות שרק מבקשות מכם התמסרות טוטאלית. המסלול משולט היטב ויש אפילו אזורי פיקניק. מומלץ להמשיך בטויל אל אזור שפך נחל פולג. **אורך המסלול:** כ־3 קילומטרים ויותר (לפי העניין). **משך המסלול:** 2–3 שעות. **רמת קושי:** קלה. **איך מגיעים:** מכביש החוף נכנסים לנתניה במחלף פולג, ממשיכים מערבה בשדרות בן גוריון. בצד השני מופיע השילוט הרלוונטי (נעשו סיבוב פרסה בהמשך וחזרו מזרחה).

כלנית מצויה / שמורת פורה, צפון הנגב

יש משהו מפתיע בשמורת פורה שבצפון הנגב – המדבר כבר במרחק נגיעה, וכאן הכול פורח עדיין בעוז, כאילו הטבע מנסה לגנוב מהמדבר הגדול עוד כמה מטרים של צבע. הכלניות הן אמנם המלכות הבלתי מעורערות במקום, אבל תמצאו פה גם את ערטנית השדות שפורחת בצהוב, את שמשון הדור בוורוד, ואת הינקה העשבונית שפורחת בסגול־כחול או את לשון־פר סמורה בכחול. השמורה היא פיסת טבע פראית בלב אזור חקלאי מעובד, המציעה

איריס הארגמן צילום: ד"ר אורי פרגמן ספיר

נקודות תצפית יפות ומפגש עם גשר רכבת טורקי הרוס אך פוטוגני למדי. **אורך המסלול:** כ־2.5 קילומטרים ויותר. **משך המסלול:** 2–3 שעות. **רמת קושי:** קלה. **איך מגיעים:** מכביש מספר 40, בקטע שבין קריית גת לבאר שבע. כ־16 קילומטרים מזררם לצומת פלוגות מופיע שילוט המורה ימינה (מערבה) לשמורה.

רקפת מצויה / גבעת התיתורה בעונה הנכונה, גבעת התיתורה שבקרבת מודיעין מציעה למבקריה גם ארכיאולוגיה וגם פריחה. היש טוב יותר מזה? המסלול קל ונעים, ובעיקר אינו עמוס כפי שהייתם מצפים מטויל אל מרבדי רקפות. הסיבה: המקום עדיין אינו מוכר דיו להמוני המטיילים. התל שבמרכז המסלול מכיל שרידים בני אלפי שנים מתקופות שונות, והאזור משופע בבורות מים קדומים וכולל גת עתיקה ואפילו שרידי מצודה צלבנית קטנה. צעדו על "שביל הפרחים", עלו לתצפיות נוף לעבר מרחבי השפלה ומישור

החוף, והכי כיף: גלו את הרקפות הביישניות. **אורך המסלול:** כקילומטר ויותר. **משך המסלול:** 1–2 שעות. **רמת קושי:** קלה. **איך מגיעים:** התל שוכן בפאתי העיר מודיעין. אפשר להגיע מרחוב עמק דותן או מרחוב כליל החורש בעיר.

נרקיס מצוי / "עמק הנרקיסים" ליד גלילות

האם הייתם מצפים למצוא דווקא בתל אביב את אחד מריכוזי הנרקיסים המרשימים בארץ? מתברר שאחד ממסלולי הטבע האורבני היותר סודיים (בע"מ) מצוי ב"עמק הנרקיסים" ליד פי גלילות. ים של נרקיסים ממתין לכם כאן, וגם שיטוט מענג באחו ואפילו מערות קבורה שומרניות החצובות בסלע הכורכר, שאל חלקן אפשר להיכנס. ילדים יאהבו כל רגע פה. הנרקיסים עצמם מופיעים צפונית לאפיק הצר של נחל אחיה, ליד שדרת איקליפטוסים מרשימה.

אורך המסלול: כ־2 קילומטרים. **משך**

המסלול: 1.5–2.5 שעות. **רמת קושי:** קלה. **איך מגיעים:** נכנסים לשכונת רמת אביב ג' בתל אביב ומחנים בפינת הרחובות דרזנר וגרונר. כמה צעדים צפונה, ותופיעה דרך עפר שתוביל אתכם למקום.

צבעוני ססגוני / בורות לוץ

ניגודיות של צבעים תמיד משמחת, ואחד המקומות המפתיעים לחזות בכך הוא אזור רמת לוץ שבהר הנגב. השמים כחולים־עמוקים, הקרקע צהבהבה־מדברית והפרחים צבועים בשלל גוונים. ממתק אמיתי. המסלול הקצר הוא גם מעגלי, ולכן מתאים במיוחד למשפחות. השביל המסומן באדום יפגיש אתכם עם מאגרי מים קדומים, עם טרסות חקלאיות שננטשו לפני עידן ועידנים, עם תעלות ניקוז מים ועם כוכב היום: בור לוץ עצמו, שקוטרו כ־17 מטר ועומקו כארבעה מטרים. לא רק פרחי צבעוני ססגוני יש במרחב הזה כעת, אלא גם פרחים של צבעוני המדבר, שמשון הדור, שמשון הנגב, עירוני צהוב, דרדר דמשקאי ואחרים.

אורך המסלול: כ־3 קילומטרים. **משך המסלול:** 2–3 שעות. **רמת קושי:** קלה. **איך מגיעים:** נוסעים דרומה על כביש 40 לכיוון מצפה רמון. לפני ההגעה ליישוב פונים מערבה לכביש 171 ומשם לפי השילוט אל חניון בורות לוץ.

תורמוס ההרים / נחל תבור

הקניון הסלעי עוצר הנשימה של נחל תבור ייקח אתכם אל המקבצים המרשימים של תורמוס ההרים. הוא נמתח לאורך של כקילומטר וחצי ושזור במפלונים ובבריכות מים קטנות (יש להצטייד בנעליים להליכה במים). המסלול אינו קצר, אך אפשר להגיע לקניון ולחזור לאחור באותה הדרך (המסלול המלא כולל הקפצת מכוניות). זכרו להישאר על השבילים המסומנים בסימון כחול.

אורך המסלול: כ־6.5 קילומטרים. **משך המסלול:** 3–4 שעות. **רמת קושי:** בינונית. **איך מגיעים:** בצומת גזית שבכביש 65 פונים דרומה לכביש 7276. חולפים על פני הכניסה לקיבוץ גזית וממשיכים בדרך עפר בעלת סימון שחור, ומשם פונים מזרחה לדרך המסומנת בכחול. לאחר כמה מאות מטרים מופיע החניון. רכב שני ימתין בחלקו הצפון־מזרחי של קיבוץ גזית.